

Olestile karttim párnáá já perruu tiileest

Vuálá 6-ihásij parnijgijn já perruigijn pargee áámmátulmuid

Párnáá já perruu olestile karttim iššeed tubdâđ tahheid, moh vaikutteh párnáá já perruu pyereestvajemân sehe máhđulijđ torjuu tááruid. Karttim puáhtá algâttiđ kii peri sote-áámmátlijd já toin pyehtih kavnáđ párnái já perrui vuovâs toorjâtoomâid.

Aášijđ já koččamušâid maneh teivâdem ääigi sahhiittâlân čoodâ párnáin já perruin sehe máhđulii arâšoddâdem ovdâsteijee västid jieijâs koččamuššâid kirjálávt. Čuákánkiäsu savâstâlmijn pyehtih suogârdiđ oovtâst perruin jo-uv ravviittuv tiervâsvuodâtipšoin oovtâst tâi maangâ syergi juávhust/viärmáduvâst.

Luámáttuvâst láá ennuv koččamušah ige lah ulmen moonnáđ tain jyehi áinoo čoodâ perruin, peic áámmátolmooš väljee tilân ulmemiäldásijđ koččamušâid já čáálá tain ääšimiäldásijđ kirjiimijđ. Kojjädállâmluámáttuv puáhtá anneeđ ävkkín maangâ ohtâvuodâst sehe maangâ teivâdmist.

Kojjädállâmluámáttuvâst láá kyehti uási:

1. uási “Huámáseh torjuu táárui (kii peri sote-áámmátlijd puáhtá anneeđ ävkkín koččamušâid perruu olestile karttim toorjân)”
2. uási “Munetiäđui nuurrâm tutkâmárvuštâlmij puotâ (tiervâsvuotâhuolâttâs áámmátolmooš)”

1. Huámáseh torjuu táárui (kii peri sote-áámmátlijd)

- Tile kuvvim (muštâluvoo eenâb ton tiileest, mon tiet láá tohâmin taam täärhib olestilekarttim)
- Tááláá tile kuvvim
 - » Olestile čielgâdem
 - » Vaanhimvuotâ
 - » Pääihi njuolgâdâsah, rääjih já pirrâmpieviritmä
 - » Arâšoddâdem
 - » Astoäigi já skippáár- já peerâkoskâvuodah
 - » Pääihi já arâšoddâdem oovtâstargo
- Arâšoddâdem kuvvim pääрни/nuorâ tiileest
 - » Tile kuvvim
 - » Torjuu tááruih já toorjâtoomah
- Jotkâvuávám
- Miettâm
- Karttim tohâmist láá lamaš fáárust (nommâ já saje/ áámmátnommâ)

2. Munetiäđui nuurrâm tutkâmárvuštâlmij puotâ (tiervâsvuotâhuolâttâs áámmátolmooš)

- Ohtâvuotâtiäđuh
- Perruu argâ
- Párnáá toimâmnaavcâi tile tääl
- Párnáá tiervâsvuotâtile tääl
- Arâdis mudoh
- Aldâsuuvâ puácuvuodah já ovdânem hástuseh
- Karttim tohâmist láá lamaš fáárust (nommâ já saje/ áámmátnommâ)

Huámáseh torjuu táárbu (ravviittuv tiervâsvuođâtipšoo)

TILE KUVVIM

- Tááláá tile uánihis kuvvim jieijâs sanijgijn (mondiet mij lep tääl täst)
- Muštâl jieijâd sanijgijn ton eromâš huolâst/ tiileest, mii lii suijân toos, ete mij lep tääl täst (kuvvii huolâ/ tile já ton pištem sehe muštâl, mondiet tot tuu mielâst lii huolâ, mii váátá suogârdem)
- Huolâ lasseen mii lii tuu/ tii pajemus tobdo tiileest tääl já mondiet?
- Kuvvii tii tuoivuid tast, maht pääрни/ perruu tile kalga tuárjuđ já mondiet tij tuáivuvetteđ täid tuárjum vuovijd?

TÁÁLÁÁ TILE KUVVIM

Olestile čielgâdem

- Kiäin pärni áásá?
- Kiäh kuleh pärni perrui?
- Perruu aargâ kielâ (päikkikielâ)
 - » suomâkielâ » ruotâkielâ
 - » orjâlâškielâ » engâlâškielâ
 - » anarâškielâ » eres, mii?
 - » nuorttâlâškielâ
- Mon eres kielâ/ kuávlukielâ perrust sárnuh (maangâkielâlâšvuotâ)
 - » suomâkielâ » ruotâkielâ
 - » orjâlâškielâ » engâlâškielâ
 - » anarâškielâ » eres, mii?
 - » nuorttâlâškielâ » kuávlukielâ, mii?
- Maht tii perruu argâritmâ sehe puurâdmeh, uáđđim já lihâdem latkiitteh?
- Magareh täävih tii perrust lohtâseh ruvduáigán? Magarijd njuolgâsâid tij lepped sooppâm ruvduáigist tii perruu pärniáigijn? Maht tij čuávuvetteđ somesiskáldâs, maid pärni kiävtá?
- Maht tij lepped váldám huámmášumán pärni já vaanhimij tuárvi vuoiñâstem já virkosmem tii perrust?
- Maht tij laaviivetteđ viettid ääigi oovtâst peerân?
- Maggaar lii savâstállâmohtâvuotâ pärni já vaanhimij kooskâst? Muštâl-uv pärni jieijâs jurduin, huolâin já murrâšijn?
- Moh láá tii perruu nanosvuodâh? Moh láá pärni nanosvuodâh?
- Nubástusah, moh láá tábâhtum aargâst, moh pyehtih vaikuttid já oinuđ pärni aargâst?
- Magareh torjuu táárbuh tist láá tääl peerân?
- Moi palvâlusâi kooskân tij tuáivuččijd oovtâstpargo tii perruu aašijn?
- Moh tutkâmušâid páárnán láá tohum jo ovdâlist (psykolog, sárnumterapia, toimâmterapia)?
- Mon ennuv tuoi vaanhimkyevtis kevtivettee alkohol tâi eres uáivádittee amnâsijd ohhoost?
 - » Kevttih-uv pärni uábih já viiljah tâi ááhuh já äijiheh uáivádittee amnâsijd?
- Maht taat uáinoo tii perruu aargâst?

Vaanhimvuotâ

- Maht tuoi vajevettee vaanhimin já maggaar lii tunnuu olesvajo tääl?
» HUÁM! Mušte táárbu mielđ faallâđ stivrejum jieštipšom já stivrî eres táárbumiäldásijd päl-vålussáid
- Maggaar torjuu tuoi taarbâšvettee vaanhimvuotân?
- Maggaar toorjâ tunnust lii tääl vaanhimvuotân?

Päähî njuołgâdâsah, räähîh já pirrâmpeiviritmä

- Magareh láá tii perruu purâdempuudah? Magareh toimâmvyevih tist láá purâdempuudâi ääigi? Porâ-uv pärni merikoskâsávt? Lii-uv puurâdmist miinii huolâid?
- Moh láá pärni eehidrutiineh já uáđđâm toimâmvyevih? Uáđđâ-uv páárnáš tuárvi ennuv? Nohháád-uv sun ääigild? Šaddeh-uv nohâdemaagijn vižeh päähîst? Maht cuvnum iđedist latkit?
- Maht aargâ tooimah latkiitteh? Maht tun kuvviiččih pärni toimâmnaavcâid (psykkilâš, fyysilâš, sosiaallâš, kognitiivlâš)?
- Lepped-uv tij huámášâm iäruid pärni toimâmnaavcâin jieškote-uvláván pirrâsijn (el. päikki, sajasâštipšo ohtâdâh, škovlâ, äigiájânâsah)? Maht taat tiättoo?

Arâšoddâdem

- Maht tunnuu mielâst pärni peivikiäjust mana?
- Maggaar mielâst pärni iđedist vuálgá peivikiäčun?
- Maggaar mielâst pärni lii tipšopeeivi maŋa?
- Láá-uv päárnist skipáreh peivikiäjust?

Astoäigi já skippáár- já peerâkoskâvuodah

- Magareh astoäigipudâldâsah päárnist láá? Lii-uv taan ääšist huolâ?
- Láá-uv päárnist tuáimee skippáár- já hylkkikoskâvuodah?
- Tuubdah-uv tun pärni skipárijd já sii vaanhimijd?
- Magarijd aašijd tij porgâvetted astoääigi oovtâst parnijn?
- Magareh astoáigán lohtâseijee njuołgâdâsah tist láá parnijn?

Päähîh já arâšoddâdem oovtâstargo

- Magarin oro ohtâvuodâ toollâm arâšoddâdmáin já tuáivuvettee-uv toos maidnii nubástusâid?
- Maht pärni máhđulijd torjuu tárboid láá arâšoddâdmist västidâm?
- Ličij-uv tárbu ohtâsii suogârdmân já savâstállâmtorjui arâšoddâdmáin aašijn, moh lohtâseh pärni šoddâdmân?

ARÂŠODDÂDEM KUVVIM PÄÄRNI TIILEEST

Tile kuvvim

- Tááláá tile uánihis kuvvim jieijâs sanijgijn (mondiet mij lep tääl täst)
- Muštâl jieijâd sanijgijn ton eromâš huolâst/ tiileest, mii lii suijân toos, ete mij lep tääl täst (kuvvii huolâ/ tile já ton pištem sehe muštâl, mondiet tot tuu mielâst lii huolâ, mii váátá suogârdem)

Skippáarkoskâvuodâh já sierâdem

- Láá-uv päärnist peivikiäjust skipáreh?
» Láá-uv täst motomeh hástuseh?
- Maht sirdumtileh latkiitteh päärnist peivikiäju aargâst?
- Maht sun pasta sierâdiđ ohtuu? Nabai juávhust eres párnáigijn?
- Magarijd sierâid pärni sierâd mielâstis?

Torjuu táárbuh já toorjâtoomah

- Lii-uv pärni šoddâm já ovdánem moonnâm vuárdâmušâi mielh? Jis ij, te moh hástu-sijd täst uáinojeh?
- Maggaar juávhust pärni lii arâšoddâdmist já magareh láá stivrejeijeeresurseh tobbeen?
- Uáinu pärni nanosvuodâin já aapijn sehe hástusijn já vaigâdvuodâin
- Kuvvii pärni torjuu táárbuid já maht toh láá kárttejum
- Muštâl, moi toorjâtoimâigijn pärni torjuu tárboid láá västidâm já mon kuhháá täid láá olášuttám
- Vaanhimáid adelum toorjâ, mii?

Jotkâvuávám

- Čálloo čuákánkiäsu savâstâlmist já tast, kii taha já maid, maht ovdáneh já árvuštâleh tile.

Karttim tohâmist láá lamaš fáárust (nommâ já saje/ áámmátnommâ)

Munetiäđui nuurrâm tutkâmárvuštâlmij puotâ (tiervâsvuotâhuolâttâs áámmátolmooš)

HUÁM! Taarbâšlijd luuvijd kalga koiijâdiđ aalgâst

OHTÂVUOTÂTIÄĐUH

Perruu ohtâvuotâtiäđuh

- Päärni nommâ já persovntubdâldâh, čujottâs, postân já -toimâsaje
- Huolâtteijee 1 nommâ já persovntubdâldâh, puh nr, šleđgâpostâčujottâs, čujottâs, postân já -toimâsaje (jis eres ko päärnist), áámmát
 - » pargotile (pargoost, pargottem, uásiáigásâš; peivipargo, vuárupargo, uásipeivipargo jet.)
- Huolâtteijee 2 nommâ já persovntubdâldâh, puh nr, šleđgâpostâčujottâs, čujottâs, postân já -toimâsaje (jis eres ko päärnist), áámmát
 - » pargotile (pargoost, pargottem, uásiáigásâš; peivipargo, vuárupargo, uásipeivipargo jet.)
- Peerâtile
 - » ávuslitto
 - » näimilitto
 - » iäránâm (kuás iäru tábáhtum?)
 - » uđđâpeerâ (kuábbáást já kiäh taas kuleh, noomah já šoddâmiveh?)
 - » sajasâšpeerâ
 - » eres, mii?
- Huolâtteijeevuotâ
 - » oovtâsthuolâtteijeevuotâ (kuábbáš aldavaanhim/ káidusvaanhim, teivâmorniistâlmeh, káidusvaanhimist lii lope teivâdmáid/ tutkâmuššáid?)
 - » ohtuuhuolâtteijeevuotâ (kuábbáást?)
 - » eres huolâtteijee, kii (nommâ já ohtâvuotâtiäđuh)?
- Oobij já viiljâi noomah já šoddâmiveh
- Iäráseh, kiäh ääsih perrust (peluábih, eres rävisulmuuh já iäráseh)
- Láá-uv perruu čokkiittâsâst lamaš nubástusah, magareh já kuás?
- Päärni máhđulâš vuáruaassâm kuohtui vaanhimij lunne?

Arâšoddâdem ohtâvuotâtiäđuh

- Peivikiäččusaje nommâ
- Arâšoddâdem ohtâvuotâulmuu nommâ, puh nr já šleđgâpostâčujottâs

Eres áámmátulmuuh, kiäh joteh perruu fáárust

- Áámmátnommâ já ohtâvuotâtiäđuh

TUÁVVÁŠTIÄDUH

Perruu argâ

- Láá-uv tii perrust lamaš stuorrâ, elimân vaikutteijee nubástusah já/ tâi varriimeh pääihist nuubán?
 - » Magareh já kuás?
- Magareh láá tii perruu aldaviärmáduvah já toorjâviärmáduvah?
 - » Kiäh kuleh taaid viärmáduvváid?
- Kuvvii tii perruu vuáđuuaargâ já ohtâsijd tooimâid
- Kuvvii tii perruu aapijd já nanosvuodâid
- Mon verd tuoi parnijn viettivetee ääigi kuávttáá koskân ohhoost? Mon verd tij oovtâst peerân viettivetted ääigi ohhoost?
- Maid palvâlusâid tii päärnist já perrust láá lamaš já láá tääl aanoost?
- Lii-uv tii perrust äštee jiegalâš já/ tâi fyysilâš vyeimi kevttim? (jis lii, kuvvii, maht tot tiättoo)
- Mon ennuv tuoi vaanhimkyevtis kevtivetee alkohol tâi eres uáivádittee amnâsijd ohhoost?
 - » Kevttih-uv pääрни uábih já viiljah tâi ááhuh já äijiheh uáivádittee amnâsijd?
- Maht tuoi vaanhimkyevtis vajevettee?
- Mii lii perruu torjuu tárбу?
 - » Lepped-uv tij uázžum jo maidnii torjuid?
- Jis vaanhimkyevtis rijdâlává/ lává iäránâm
 - » Mon oovtláváneh/ jieškote-uvláváneh koskânis lává vaanhimkuáhtá šoddâdemvyevih?

Párnáá toimâmnaavcâi tile tääl

- Kuvvii pääрни nanosvuodâid já aapijd aargâst
 - » Mast tun tuubdah täid nanosvuottân já äppin?
- Kuvvii aasijd, main pärni peerust já astoäigipudâldâsâid/ äigiájânâsâid aargâst
- Maht päärnist tääl latkiittech čuávuviih piäiváliih tooimah:
 - » uáđđim já koccám (pirrâmpieviritmâ, nohâdemäigi, uáđđâm, nahhaar tääsi, škorijdem, koccámäigi jno.)
 - » iđedâs- já ehidâstooimah (ehidâspittä, paanij poossâm, riššo, seengâst pulttâsem, seengân viälânem jno.)
 - » kárvudâttâm
 - » hygienia tipšom/ hiivsigtooimah
 - » puurrâm/ purâdem
 - » jieijâs tävirijn huolâttäm
 - » ääigi eđirvâššâm
 - » pääihi ulguubeln lihâdem já ášástállâm
 - » ruvduäigi, latkit-uv joskâm; háitulii siskáldâsân painâšume, speelâi aherääjih (jis spiállá)
 - » psyykkiliih tadvâmeerhah: mielâtilán já lattiimân lohtâseijee ääših, tobdoi haldâšem
 - » sosiaalliih tááiduh, sosiaallâš vuáruvaikut-tâs já skipáreh: láá-uv skipáreh, mákkoo-uv eenâb ohtuu vâi juávhust, eres ulmuu huámmášumán vâldim, vaanhim já pääрни koskâvuodah, koskâvuodah obbijd já viljáid, perrui merhâšittee eres peerâkoskâvuodah
 - » eres negatiivliih eellimfeeriimeh:
 - » peerâviehâvâldi feerim/ uáinim
 - » kivsedom
 - » kuáridem
 - » fasteeht kohtâlem

Párnáá tiervâsvuotâtile tääl

- Lii-uv päärnist mottoom puácuvuotâ, váddu, tálhudem tâi mottoom eres tiervâsvuotâ-tilán já/ tâi toimâmnavccáid vaikutteijee äšši? Mii taat lii já maht tot vaaikut pääрни toimâmnavccáid?
- Kulo
- Uáinu
- Láá-uv pääрни elimist tábáhtum tagareh ääših, moh pajedeh stressitääsi (eellimnubás-tusah, kivsedem, monâttâsah, vaanhimij iäru, traumaatlíih tábáhtusah, fasteeht koh-tálem jno.)? Moh taah láá já maht toh uáinojeh pääрни toimâmist já lattiimist?

Arâdis mudoh

- Kuvvii čuávjumääigi já šoddâdem (čuávjivuodâ piš-tem, máhđulíih komplikaatioh, máhđulíih táálhud-meh, porgottem já uáivádâsâi kevttim čuávjumääigi, iämádâhšoddâdem/ sektio, šoddâmtiäddu já -kuk-kodâh, umogáá vajo almolávt, eres eromâš jno.)
- Kuvvii umogâšääigi (naverritmâ, puurrâm, kontakt váldim, eres eromâš jno.)
- Kuvvii pääрни motorisii ovdánem (peeheim, ruottâm, toorjâd vuástá čyežžilem, haterâššâm; fiijnâmotoriik ađai toi aašij oppâm já ovdánem, maid taha kiedâigi-jn; pyeráin vyeijim oppâm, čuoigâm; miinii eres, mii?)
- Kuvvii pääрни kielâlii ovdánem (vuosmuuh säänih já celkkuuh, sárnum iberdem, máhđulíih jienâdem-feeilah; miinii eres, mii?)
- Kuvvii pääрни puosâdem já tohhum tutkâmušâid (mon ennuv puosâi já maid, täpitormeh já herk-kivuotâ tooid, tohhum tooimah/ tutkâmušah, táálhudmeh, máhđulíih terapiah/ psykolog tutkâ-mušah, äššigâsvuotâ perâravviittuvâst jet.)
- Lii-uv párnážin lamaš:
 - » turdodem/ pooškâ lijgetollim
 - » seengân cissâm
- Kuvvii pääрни áiccutoimâm (vuáimáľub/ hiäjub reagistem áiccâmuššâid ko táválávt, om. jienah, kuoskättâs, haajah, máávuh já lihâstâs jet.)
- Kuvvii pääрни psyykkilii ovdánem (maggaar luándu já temperament, mielâtile)
- Kuvvii pääрни sierâdem (sierah, maid sun mielâstis sierâd, sierâd-uv ohtuu vâi juávhust, sierah já sierâ-dempiergâseh, mielâkuvviittâs, nube roolin moon-nâm, ääših, main sun peerust jno.)
- Kuvvii pääрни piäiválijd tooimâid já sirdumtiilijd (pääрни latkiitem piäiválijn tooimâin, tegu kár-vudâttâm já nuolâdâttâm, purâdem, hiivsigist eellim jno. Maht jieškote-uvlávâneh sirdumti-leh latkiittem, om. vyelgimeh, maccâmeh jno.?)
- Arâšoddâdem/ peivikiäčču
 - » maggaar arâšoddâdemjuávkku já stivrejei-jeereesuurs tobbeen lii?
 - » lii-uv pääрни šoddâm já ovdánem moonnâm vuárdâmušâi miel?
 - » arâšoddâdem uáinu pääрни nanosvuodâin já aapijn sehe vaigâdvuodâin
 - » máhđulíih torjuu táárбуh já toorjâtoomah
 - » sosiaallíih tileh škoovlâst (skipáreh, sirdumti-leh, kivsedem jno.)
 - » mielâtile já psyykkilíih tavdâmeerhah (atâštu-mvuotâ, šlunde vuotâ, jieijâs vahâgittem jet.)

Aldâsuuvâ puácuvuođah já ovdánem hástuseh

- Lii-uv/Láá-uv tii perrust já/ tâi aldasuuvâst kavnâttum já kiäst
 - » kielâlii ovdánem eromâš vaigâdvvuođah
 - » oppâmvaigâdvvuođah
 - » luččá-hemâdâs
 - » vuáijumvaigâdvvuođah (jiešvievih tâi diagnosistum)
 - » autismkirjáávuođâ hemâdâs
 - » mielâtilehemâdâs
 - » kolbâráksápuácuvuođah
 - » váimupuácuvuođah (rááhtusliih váimuvaveh/ nuorâi tuođâliih ritmâhemâdâsah)
 - » Eres, mii?
- Pärni lii šohânâm skenkkejum suhâselâigijn. Láá-uv skenkkejeijee já suu aldasuuvâ puácuvuođah já ovdánem hástuseh tiäđust?
 - » Te láá, moh?
 - » Iä lah

Karttim tohâmist láá lamaš fáárust (nommâ já saje/ áámmátnommâ)

